



FAMILIEBEDRIJF LIJDT ONDER CORONACRISIS, MAAR BEHOUDT PERSONEEL EN IS OPTIMISTISCH OVER TOEKOMST

Door: prof. dr. Roberto Flören en dr. Marta Berent-Braun (Nyenrode Business Universiteit) en mr. Laura Bles-Temme en drs. Wilfred Castricum (RSM).

De 270.000 Nederlandse familiebedrijven worden, net als veel andere bedrijven, hard getroffen door de coronacrisis. De familiebedrijven verwachten een omzetverlies in april 2020 van gemiddeld 40% vergeleken met april 2019. Voorts verwacht nu al 22% van de vorig jaar winstgevende familiebedrijven verlies te maken over geheel 2020. Gemiddeld denken de familiebedrijven deze coronacrisis 10,3 maanden vol te houden, maar 12% van de familiebedrijven denkt dat zij het maximaal drie maanden volhouden. Uit eerder Nyenrode onderzoek tijdens de financiële crisis bleek echter dat familiebedrijven anders met een crisis omgaan dan andere bedrijven. Vandaar dat wij het RSM-Nyenrode Familiebedrijven-onderzoekspanel hebben gevraagd naar hoe zij met de coronacrisis omgaan.

Uit het onderzoekspanel blijkt dat ondanks dat familiebedrijven snoeihard worden getroffen door de maatregelen rondom de coronacrisis, zij liever interen op het eigen vermogen dan hun personeel ontslaan. Bijna 60% van de familiebedrijven verwacht geen afname van het aantal werknemers vergeleken met dezelfde periode in 2019. Bij 36% van de familiebedrijven zullen tijdelijke contracten de komende tijd niet worden verlengd. In totaal verwachten de familiebedrijven dat de werkgelegenheid met 8,2% lager zal liggen dan in het tweede kwartaal van 2019.

Bij het aanhouden van personeel in crisistijd komt de kracht van het langetermijnperspectief van familiebedrijven duidelijk naar voren. De familiebedrijven zijn veelal bereid om in te teren op het eigen vermogen (64%) en af te zien van dividenden (92%) omdat zij voorzien dat het na de coronacrisis weer beter zal gaan en dat zij het met moeite geworven personeel dan keihard nodig hebben.

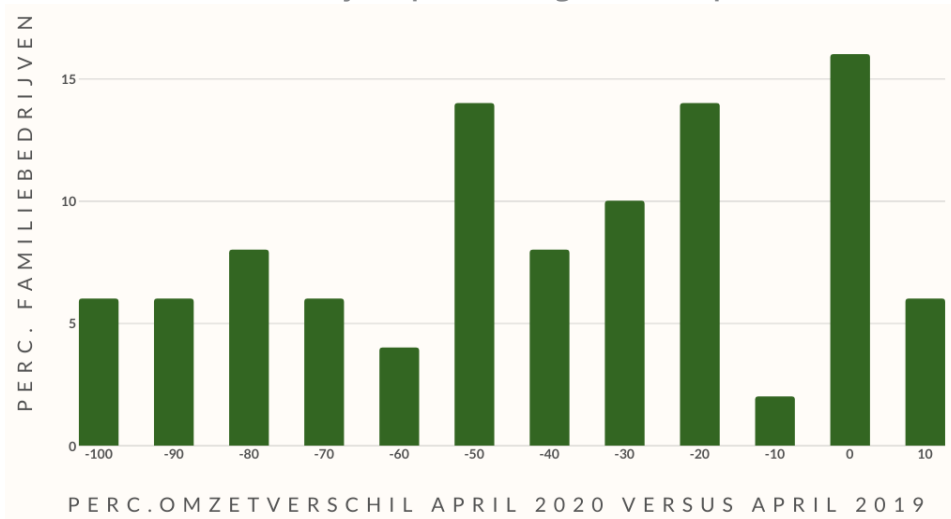
De directeuren van familiebedrijven zijn redelijk tevreden over het handelen van de overheid en de banken tijdens de coronacrisis. Slechts 22% van de directeuren van familiebedrijven is niet tevreden over de overheidsmaatregelen. Wel stelt 54% van de directeuren dat de Belastingdienst nu automatisch belastinguitstel moet verlenen in plaats van dat hiervoor een verzoek moet worden ingediend. Bovendien vindt 38% van de directeuren drie maanden een te korte periode voor het verlenen van belastinguitstel. De verwachting is dan ook dat veel ondernemers gebruik zullen maken van de mogelijkheid om het belastinguitstel nog eens met drie extra maanden te verlengen.

De meeste familiebedrijven zijn wel optimistisch over de toekomst. Slechts 12% is somber over de toekomst van het familiebedrijf na de coronacrisis. Een aantal directeuren zal de crisistijd benutten voor innovaties en het aanpassen van het bedrijfsbeleid, terwijl voor een aantal van hen deze crisis ook aanleiding geeft voor reflectie waardoor zij in de toekomst hun bedrijf minder afhankelijk willen maken van henzelf. In de volgende hoofdstukken leest u de resultaten van het onderzoek.

Economische gevolgen crisis voor familiebedrijven

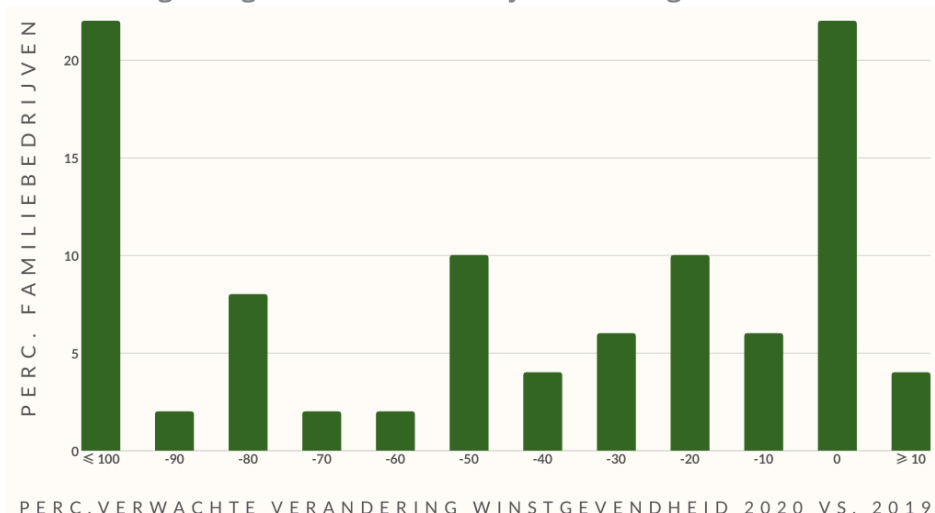
De Nederlandse familiebedrijven worden zwaar geraakt door de crisis. 78% van alle familiebedrijven geeft aan dat zij in april 2020 een omzetverlies verwachten ten opzichte van dezelfde maand vorig jaar (zie ook Figuur 1). Bij 6% van de familiebedrijven is de omzet totaal weggevallen en bij 44% van de familiebedrijven is de verwachte omzet voor april 2020 minimaal gehalveerd vergeleken met die van april 2019. Voor 16% van de familiebedrijven blijft de omzet gelijk, terwijl 6% van de familiebedrijven verwacht dat de omzet deze maand iets hoger zal uitvallen vergeleken met april vorig jaar. Gemiddeld verwachten de familiebedrijven een omzetverlies van 40% voor de maand april 2020.

Figuur 1. Verwacht omzetverschil familiebedrijven april 2020 vergeleken met april 2019 door coronacrisis



Niet alleen in omzet worden de familiebedrijven hard getroffen door de coronacrisis, ook zijn de vooruitzichten voor de winstgevendheid voor heel 2020 verre van rooskleurig. Ruim 22% van de familiebedrijven verwacht dat de winstgevendheid van 2019 zal omslaan in een verlies over geheel 2020 of dat zij op zijn best break even het jaar zullen afronden (zie Figuur 2). 47% van de familiebedrijven verwacht dat minstens de helft van de jaarwinst van 2019 in 2020 verloren zal gaan door de coronacrisis. 22% van de familiebedrijven verwacht dezelfde jaarwinst te kunnen halen, terwijl 4% de winst in 2020 ziet toenemen. Gemiddeld verliezen de familiebedrijven in 2020 ruim 43% van hun winstgevendheid. Dit percentage zal in werkelijkheid nog veel hoger liggen, daar wij bij het onderzoek de hoogte van de geprognoseerde verliezen niet hebben bevestigd en deze derhalve niet kunnen worden meegerekend.

Figuur 2. Verwachte verandering winstgevendheid familiebedrijven 2020 vergeleken met 2019 door coronacrisis



Noot: Voor de 22% van de familiebedrijven die 100% of meer van hun winstgevendheid in 2020 verliezen vergeleken met 2019 (≤ -100), betekent dit dus dat ze of break even of met een verlies het jaar 2020 afronden.

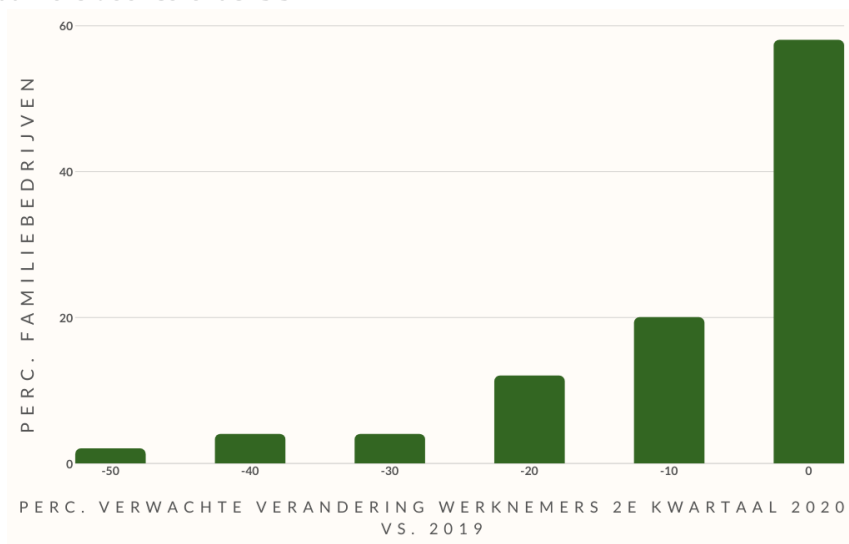
De consequenties van de coronacrisis voor hun familiebedrijf gaat de directeuren aan het hart. 28% van de directeuren geeft aan dat zij er 's nachts wakker van liggen. Ook blijkt dat 14% van de familiebedrijven onvoldoende was voorbereid om op afstand (digitaal) te werken. De consequenties van de coronacrisis beperken zich niet tot het eigen familiebedrijf. 72% van de familiebedrijven geeft aan dat de coronacrisis ook invloed heeft op de aanvoer van de leveranciers.

Aanhouden personeel in crisistijd

Uit het onderzoek dat Nyenrode in 2011 heeft uitgevoerd, bleek al dat familiebedrijven er veel aan gelegen is om het personeel zo lang mogelijk aan te houden, zelfs als het ten koste gaat van het eigen vermogen van het bedrijf of de dividenden voor de eigenaren. Voorts bleek uit ons onderzoek uit 2015 naar marketing van familiebedrijven richting de arbeidsmarkt dat werknemers van familiebedrijven langer in dienst blijven dan werknemers van niet-familiebedrijven en dat 68% van de werknemers van familiebedrijven ook een voorkeur hebben voor het werken bij een familiebedrijf. Dit alles creëert een hechte band tussen het familiebedrijf, de eigenaren en het personeel. Het was dan ook belangrijk om tijdens dit panelonderzoek aandacht te besteden aan het behoud van werkgelegenheid bij familiebedrijven tijdens de coronacrisis.

Een meerderheid van de familiebedrijven (58%) geeft aan dat het aantal werknemers tijdens de coronacrisis niet zal dalen vergeleken met dezelfde periode in 2019 (zie ook Figuur 3). In totaal verwachten de familiebedrijven dat de werkgelegenheid met 8,2% lager zal liggen dan in het tweede kwartaal van 2019.

Figuur 3. Verwachte verandering aantal werknemers bij familiebedrijven in tweede kwartaal van 2020 vergeleken met tweede kwartaal 2019 door coronacrisis



Ook tijdens de coronacrisis blijkt dat familiebedrijven trouw zijn aan het personeel. Voor bijna twee derde van de familiebedrijven (64%) is het behouden van werkgelegenheid tijdens de coronacrisis zelfs het belangrijkste doel van het bedrijf (zie Tabel 1). Bijna alle eigenaren van familiebedrijven (92%) zullen dan ook eerder afzien van uitbetaling van de dividend dan dat zij personeel zullen ontslaan. Voorts geeft 64% van de familiebedrijven aan dat zij eerder zullen interen op het eigen vermogen dan dat zij personeel laten afvloeien. Wel zal ruim een derde (36%) van de familiebedrijven de tijdelijke contracten van werknemers in deze periode niet verlengen.

Tabel 1. Stellingen betreffende het personeel van familiebedrijven en de coronacrisis

Stelling	(Zeer) mee eens	(Zeer) mee oneens
Het behouden van werkgelegenheid is voor ons het belangrijkste doel tijdens de crisis.	64%	14%
Voor ons is het belangrijk om zo veel mogelijk personeel aan te houden, omdat wij deze mensen na de coronacrisis hard nodig hebben.	74%	8%
Ons bedrijf zal eerder interen op het eigen vermogen dan dat wij personeel zullen ontslaan.	64%	16%
De eigenaren van ons bedrijf zullen eerder afzien van dividend dan dat wij personeel zullen ontslaan.	92%	2%
Ons bedrijf zal de tijdelijke contracten van ons personeel niet verlengen.	36%	30%
Vorig jaar hadden wij veel moeite met het aantrekken van personeel.	60%	30%

Eerder werd al gerefereerd aan de hechte band tussen familiebedrijven en het personeel. Maar er spelen ook andere, belangrijke bedrijfseconomische effecten een rol. Veel familiebedrijven (60%) hadden in 2019 moeite met het aantrekken van personeel. Hierbij komt de kracht van het langetermijnperspectief van familiebedrijven duidelijk naar voren. De bedrijven zijn veelal bereid om in te teren op het eigen vermogen en af te zien van dividenden omdat zij voorzien dat het na de coronacrisis weer beter zal gaan en dat zij het met moeite geworven personeel dan keihard nodig hebben.

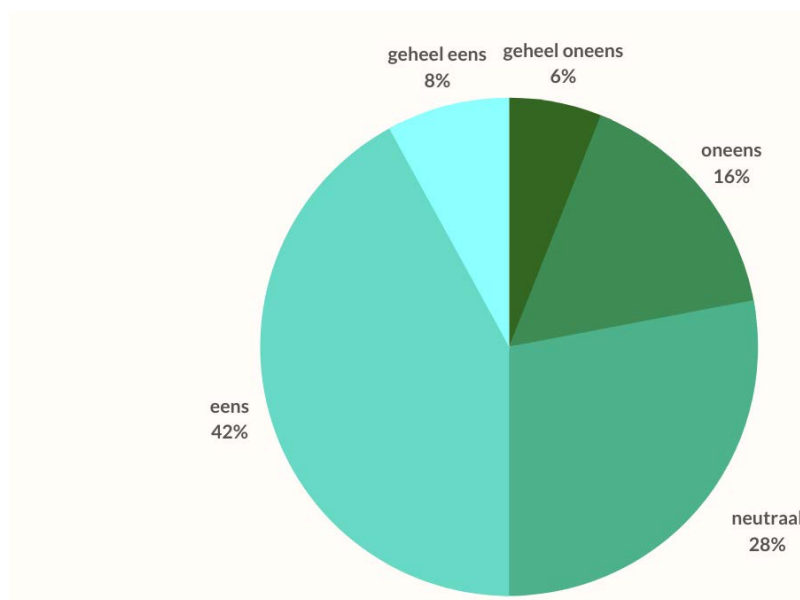
Overheid en banken

De Nederlandse overheid heeft volop haar verantwoordelijkheid genomen in deze coronacrisis. Hierbij is duidelijk gekozen om de belangen van de volksgezondheid te prevaleren boven de economische belangen van het land. Dat neemt niet weg dat de overheid maatregelen heeft genomen om de economische consequenties van haar keuzes te lenigen. De maatregelen tijdens de dataverzameling van dit onderzoek waren (rijksoverheid.nl, 3 april 2020) Instellen tijdelijke regeling tegemoetkoming loonkosten:

- Extra ondersteuning zelfstandig ondernemers
- Versoepeling uitstel van betaling belasting en verlaging belastingrente
- Verruiming regeling Garantie Ondernemersfinanciering
- Rentekorting kleine ondernemers op microkredieten Qredits
- Tijdelijk borgstelling voor land- en tuinbouwbedrijven
- Overleggen over toeristenbelasting (Rijk/gemeenten) en cultuursector
- Compensatieregeling getroffen sectoren.

Nu zijn niet alle maatregelen even relevant voor de Nederlandse familiebedrijven en andere zijn sectorspecifiek. Aan de respondenten hebben wij echter toch gevraagd naar het totaalpakket aan maatregelen. Uit Figuur 4 blijkt dat de directeurs van familiebedrijven grotendeels tevreden zijn over de overheidsmaatregelen. Slechts 22% van de directeurs is het hier niet mee eens.

Figuur 4. Directeur familiebedrijf tevreden over maatregelen die overheid heeft aangekondigd om bedrijven bij te staan tijdens de coronacrisis



Uit Tabel 2 blijkt dat de directeuren van Nederlandse familiebedrijven redelijk tevreden zijn over het handelen van de overheid en de banken. Twee overwegingen met betrekking tot het overheidsbeleid in relatie tot de belastingen zijn wel van belang voor de overheid om mee te nemen. De meerderheid van de directeuren van familiebedrijven (54%) vindt dat de Belastingdienst hun bedrijf in de coronacrisis automatisch belastinguitstel moet verlenen in plaats van dat hiervoor een verzoek moet worden ingediend. Voorts vindt ruim een derde van de directeuren (38%) dat het verlenen van belastinguitstel voor de duur van drie maanden te kort is voor hun familiebedrijf. De verwachting is dan ook dat veel ondernemers gebruik zullen maken van de mogelijkheid om het belastinguitstel nog eens met drie extra maanden te verlengen.

Tabel 2. Stellingen betreffende de overheid en banken richting familiebedrijven tijdens de coronacrisis

Stelling	(Zeer) mee eens	(Zeer) mee oneens
Ik ben tevreden over de maatregelen die de overheid heeft aangekondigd om bedrijven bij te staan.	50%	22%
Voor ons bedrijf is het verlenen van belastinguitstel voor de duur van drie maanden te kort.	38%	26%
De Belastingdienst zou ons bedrijf in de coronacrisis automatisch belastinguitstel moeten verlenen in plaats van dat wij hier voor een verzoek moeten indienen.	54%	30%
Wij zullen eerder interen op privé vermogen dan dat wij bij de bank uitstel vragen van onze financiële verplichtingen (zoals aflossing van de hypotheek of kredietlijn).	24%	48%
Ik ben tevreden over de opstelling van de banken ten opzichte van ons bedrijf in deze crisis.	42%	16%

Voorts hebben wij de ondernemers de mogelijkheid gegeven om zelf suggesties te doen voor te voeren overheidsbeleid. Hieronder staat een samenvatting van deze opmerkingen.

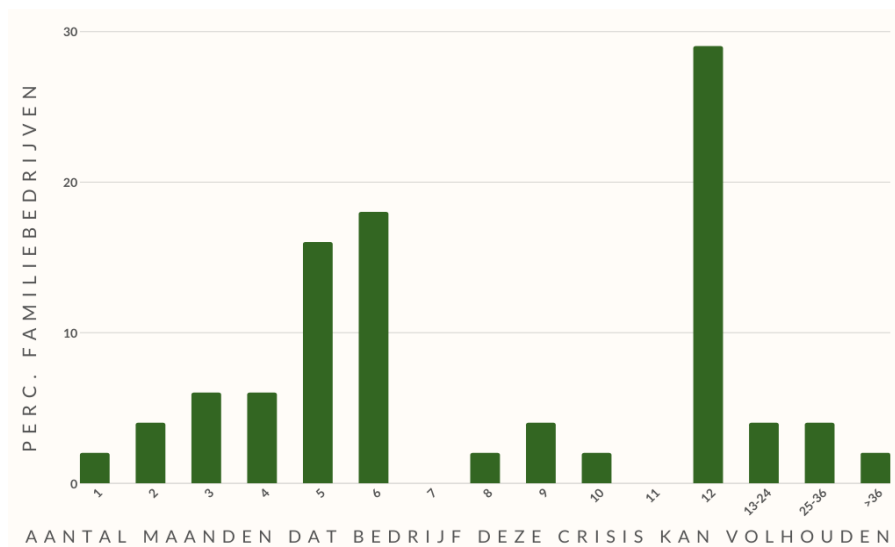
- De positie van de DGA die zichzelf verloont in zijn eigen BV en daar ook belastingen over betaalt, zou gelijk gesteld moeten worden aan die van medewerkers in een bedrijf. De DGA zou in dat geval ook van de NOW regeling gebruiken moeten kunnen maken.
- Ik zou als overheid een duidelijk signaal geven aan diens medewerkers dat er juist zoveel mogelijk aan opdrachten en diensten moet worden uitgegeven (verantwoord) en geen uitstelgedrag te vertonen. Aanbestedingen door te laten gaan van de overheid, maar ook van semioverheid zoals waterschappen.
- Werknemers mogen ook best iets in hun salaris voelen. Nu wordt alles op de schouders van ondernemers en samenleving gelegd.
- Een groot probleem staat er aan te komen. De kredietverzekeraars trekken hun kredietlimieten in of ze worden fors verminderd. Hierdoor nemen de risico's voor de leveranciers fors toe. Heronderhandeling is dus gewenst met een onderneming die een enorm liquiditeitsprobleem heeft. Hier zouden bepaalde zekerheden wenselijk zijn.
- Er zijn ook bedrijven die pas in het derde of vierde kwartaal in de problemen komen. Zorg dat daar dadelijk ook hulp voor is.
- Behandel ons als goede klanten, met het respect dat ons toekomt.
- Laat de overheid net als in Frankrijk, Duitsland en België, voor 100% garant staan richting banken.
- In onze branche zullen de omzetverliezen pas over twee maanden merkbaar zijn. Laat deze bedrijven niet in de steek.
- Er moet een vangnet gaan komen voor het grote aantal faillissementen wat gaat komen. Anders worden we alsnog meegetrokken.

Ook de opstelling van de banken tijdens de coronacrisis tot nu toe komt er relatief goed vanaf tijdens de coronacrisis. Bijna de helft van de directeuren van familiebedrijven (42%) stelt dat zij tevreden zijn over de opstelling van de banken in deze crisis ten opzichte van hun familiebedrijf. Slechts een zesde van de directeuren is het oneens met deze stelling. Ook blijkt dat een kwart van de familiebedrijven eerder zal interen op het privé vermogen dan dat zij bij de bank uitstel vragen van de financiële verplichtingen (zoals aflossing van de hypotheek of kredietlijn).

Weerbaarheid, toekomst en reflectie

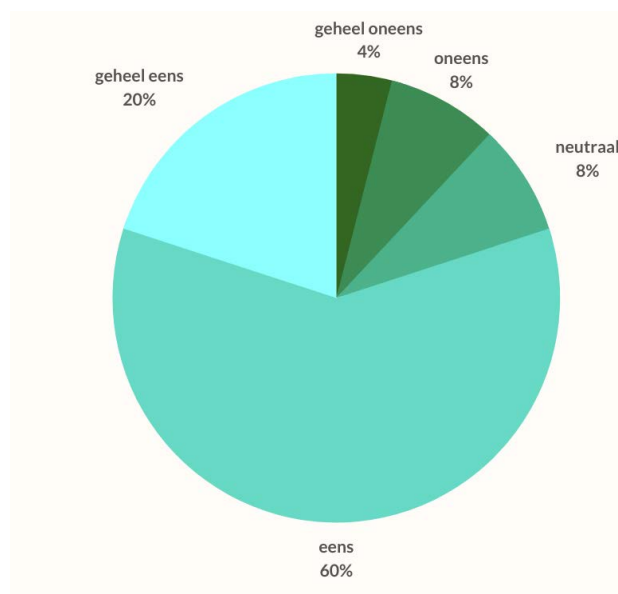
Familiebedrijven staan bekend om hun weerbaarheid. Zij kunnen wel tegen een economische neergang omdat zij minder gebruik maken van externe financiering en veel familiekapitaal in het bedrijf achterlaten. Alleen zijn de effecten voor de coronacrisis voor vele familiebedrijven wel heftiger dan bij een economische recessie. Een omzetverlies van gemiddeld 40% is niet lang vol te houden. Uit Figuur 5 blijkt dat 12% van de familiebedrijven deze coronacrisis maximaal drie maanden denkt vol te houden. Aan de andere kant blijkt ook dat 39% van de familiebedrijven denkt dat zij het in deze omstandigheden minimaal een jaar kunnen uithouden. Gemiddeld denken de familiebedrijven deze crisis 10,3 maanden vol te houden.

Figuur 5. Aantal maanden dat familiebedrijvende coronacrisis kunnen volhouden



Ondanks de zware terugval in omzet en winstgevendheid door de coronacrisis, zijn de directeuren van de Nederlandse familiebedrijven positief over de toekomst. Zo is 68% van de directeuren optimistisch over de toekomst van het bedrijf na de coronacrisis en is slechts 12% het hiermee oneens (zie Figuur 6).

Figuur 6. Directeur optimistisch over toekomst van het familiebedrijf na de coronacrisis



Maar niet alleen zijn veel ondernemers van familiebedrijven optimistisch over de toekomst, ze zien de gevolgen van de coronacrisis als mogelijkheden voor de nabije toekomst (zie Tabel 3). Zo stelt 46% van de directeuren van familiebedrijven dat deze crisis kansen biedt voor het bedrijf en een vergelijkbaar percentage directeuren (44%) stelt dat de coronacrisis het familiebedrijf een nieuwe impuls geeft om te innoveren en dat de crisis een aanleiding is om het bedrijfsbeleid in de toekomst aan te passen (46%). Maar het gaat velen van hen (84%) te ver om te stellen dat de coronacrisis het bedrijf uiteindelijk goed zal doen.

Tabel 3. Stellingen betreffende de toekomst van familiebedrijven na de coronacrisis

Stelling	(Zeer) mee eens	(Zeer) mee oneens
De coronacrisis biedt kansen voor ons bedrijf.	46%	32%
De coronacrisis geeft ons bedrijf een nieuwe impuls om te innoveren.	44%	34%
De coronacrisis zal ons bedrijf uiteindelijk goed doen.	16%	58%
De coronacrisis is voor mij aanleiding om mijn bedrijfsbeleid in de toekomst aan te passen.	46%	28%
De huidige coronacrisis is voor mij persoonlijk aanleiding om eerder na te denken over mijn opvolging.	8%	58%
De huidige coronacrisis is voor mij persoonlijk aanleiding om eerder na te denken over wat er met mijn bedrijf zal gebeuren als ik er niet meer ben.	42%	16%

Ook blijkt uit Tabel 3 dat de coronacrisis nu al voor een aantal directeuren van familiebedrijven de aanleiding vormt om te reflecteren over hun eigen toekomstige rol. Veel familiebedrijven zijn namelijk afhankelijk van slechts enkele personen, waaronder veelal de directeur. De coronacrisis blijkt voor 28% van de directeuren van familiebedrijven een directe aanleiding te zijn om eerder na te denken over wat er met het bedrijf zal gebeuren als de directeur wegvalt. Voor 8% van de directeuren is de crisis zelfs aanleiding om eerder na te denken over de eigen opvolging.

Aanbevelingen voor familiebedrijven

Voor bedrijven is het nauwelijks mogelijk om op de economische gevolgen van een crisis als de huidige coronacrisis voor te bereiden. De huidige situatie waar we ons in bevinden, maakt echter wel eens te meer duidelijk dat ondernemers en eigenaren van familiebedrijven op meerdere vlakken kwetsbaarder zijn dan wenselijk is. Het virus heeft niet alleen invloed op de hele economie, maar ook op onze leefwijze en onze gezondheid.

Met de resultaten van het RSM-Nyenrode Familiebedrijven-onderzoekpanel bieden wij inzicht in de invloed van het coronavirus op familiebedrijven. Naar aanleiding van dit onderzoek brengen wij graag het volgende onder uw aandacht:

- Maak een zorgvuldige afweging of u van de overheidsmaatregelen gebruik gaat maken. Er wordt een moreel appèl gedaan om alleen dan een beroep op de noodmaatregelen te doen als ze in uw situatie toepasselijk zijn. Oneigenlijk gebruik van de tijdelijke noodmaatregel overbrugging voor behoud van werkgelegenheid (NOW) betekent niet alleen risico op hoge boetes, maar ook een hoog afbreukrisico en reputatieschade. Bovendien kent de regeling strikte voorwaarden, zoals bijvoorbeeld een sanctie in geval medewerkers toch ontslagen worden, waardoor uw bedrijf mogelijk minder flexibiliteit heeft dan gewenst. Praat hierover met uw adviseur.
- Wees er van bewust dat uitstel van betaling (van bijvoorbeeld belastingen) geen afstel betekent, een goede liquiditeitsplanning is van groot belang. Zodra de uitstelperiode is verstreken, krijgt u mogelijk met dubbele betalingsverplichtingen te maken, van zowel de reguliere als de uitgestelde termijnen.
- Zorg voor inventieve oplossingen of nieuwe werkwijzen wanneer normale processen onderbroken worden. Het blijkt dat in deze periode veel in korte tijd te regelen is, waar anders jaren over gedaan zou zijn.
- Bekijk of uw bedrijfsbeleid aanpassing behoeft door de coronacrisis. Misschien kunt u deze periode benutten voor innovaties in producten, diensten of processen. Ook kunt u denken aan nieuwe product-marktcombinaties.
- Controleer op korte termijn of uw debiteurenbeleid een aanpassing behoeft. Zorg verder ook goed voor uw medewerkers. Houd er rekening mee dat ook voor hen de impact groot is en zij in deze tijd dubbel worden belast met zorg voor ouders, kinderen en hun baan.

Naast de financiële en economische gevolgen die uit het onderzoek zijn voortgekomen, hebben wij gemerkt dat het coronavirus mensen aan het denken heeft gezet of ze wel alles goed geregeld hebben. Daarom brengen wij graag nog een paar andere zaken onder uw aandacht:

- Heeft u een testament en voldoet deze nog aan uw wensen en de huidige wetgeving?
- Heeft u een levenstestament, waarin u een volmacht geeft om u te vertegenwoordigen op het moment dat u daar zelf niet meer toe in staat bent?
- Door uw aandelen in de BV te certificeren (STAK), wordt een onderscheid gemaakt tussen zeggenschap en economisch eigendom. Bij een onverhoopt wegvallen van de bestuurder van de BV kan bij de aanwezigheid van een STAK het dagelijks reilen en zeilen van de onderneming worden voortgezet door het STAK bestuur. Is de benoeming van het STAK bestuur nog actueel?
- Heeft u de voortzetting van uw bedrijf bij een noodsituatie besproken met uw directe gezins- of familieleden?



Over RSM:

RSM is dé adviseur en full service provider op het gebied van fiscale & accountancyvraagstukken, financiële processen en (actuele) wetgeving voor het MKB en familiebedrijven. Met 11 vestigingen en 550 professionals verspreid over Nederland bieden wij regionaal en nationaal onze diensten aan.

Door de nauwe onderlinge samenwerking binnen het wereldwijde RSM-netwerk biedt RSM ook internationale klanten een volledig scala aan financiële diensten aan. RSM ondersteunt de groei en ontwikkeling van de (grotere) (internationale) familiebedrijven in het mkb.

Over Nyenrode Business Universiteit:

Nyenrode Business Universiteit is de enige particuliere universiteit van Nederland, opgericht in 1946 voor en door het bedrijfsleven. Nyenrode is een begrip op het gebied van familiebedrijven en doet hier al sinds 1992 onderzoek naar. De connectie met het bedrijfsleven is nog steeds haar levensader, waarbij de onderzoeksresultaten ten goede van zowel het bedrijfsleven als de studenten komen.

Over het RSM–Nyenrode Familiebedrijven–onderzoekspanel:

In 2019 zijn RSM en Nyenrode Business Universiteit een onderzoekspanel gericht op familiebedrijven gestart. Nu nemen 70 grotere familiebedrijven deel aan het panel en het aantal stijgt gestaag. 86% procent van de respondenten is daadwerkelijk zelf eigenaar in het familiebedrijf, terwijl 9% van de respondenten familie is van de eigenaar. De algemene gegevens voor het RSM–Nyenrode Familiebedrijven–onderzoekspanel zijn in april en mei van 2019 verzameld, de gegevens voor het corona onderzoek in de week van 30 maart tot en met 3 april 2020. In deze extreem korte dataverzamelperiode hebben toch 50 directeuren de vragenlijst volledig ingevuld. Juist in deze voor families en bedrijven moeilijke periode zijn wij alle respondenten ontzettend dankbaar voor hun snelle reactie. Zonder hun medewerking hadden wij deze rapportage niet kunnen schrijven.